

บทปริทัศน์บทความเรื่อง ลักษณะทั่วไป กำเนิดและกระบวนการทางมนุษยศาสตร์*

สมภาร พรมทา

การวิจัยทางมนุษยศาสตร์ตามที่อาจารย์ไสรจักษ์นำเสนอ นั้นเน้นไปที่กระบวนการเชิงปฏิบัติ เพื่อให้ได้มาซึ่งงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่ดี ซึ่งผมไม่มีประเด็นที่จะวิจารณ์อะไร เพราะเห็นด้วยกับสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอมานั้นแทบทุกประการ แต่มีสิ่งหนึ่งที่ผมคิดว่าท่านอาจารย์ไสรจักษ์ไม่ได้นำมา กล่าวถึงมากนักในบทความของท่าน และสิ่งนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากเท่า ๆ กับกระบวนการปฏิบัติเพื่อให้ได้มาซึ่งงานวิจัยที่ดีอย่างที่ท่านอาจารย์ไสรจักษ์เสนอ สิ่งนี้ผมขอเรียกว่า “ปรัชญา” ว่าด้วยการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ ผมใคร่ขอใช้เนื้อที่ของบทปริทัศน์นี้แลกเปลี่ยนสิ่งนี้กับท่านอาจารย์ไสรจักษ์ และท่านผู้อ่านดังนี้

ในโลกแห่งวิทยาการ เรามักกล่าวถึงเป้าหมายของการศึกษาว่าจะต้องตรงไปหาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเสมอ การศึกษาในโลกนี้มีหลายประเภท ดังนั้นเป้าหมายของการศึกษาก็มีได้หลายอย่าง แต่ไม่ว่าจะมากมายอย่างไร เราก็พอจัดประเภทของเป้าหมายการศึกษาได้เป็น 3 ประเภทคือ

1. เพื่อให้ได้มาซึ่งความเข้าใจ
2. เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อเท็จจริง
3. เพื่อให้ได้มาซึ่งความจริง

ตัวอย่างของเป้าหมายการศึกษาอย่างแรกอาจแสดงได้ด้วยงานศึกษาค้นคว้าที่กระทำโดยนักสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มีหนังสือสองเล่มที่ผมขอยกมากล่าวถึง เล่มแรกชื่อ *In the Hope of Nibbana* เขียนโดย Winston L. King⁽¹⁾ เล่มที่สองชื่อ *Buddhism and Society* เขียนโดย Melford E. Spiro⁽²⁾ ทั้งคู่เป็นงานทางสังคมวิทยาศาสนา โดยผู้เขียนทั้งสองท่านได้ใช้สังคมชนบท

* ผมเข้าใจว่าคำว่า “ปริทัศน์” มีความหมายกว้างกว่าการวิจารณ์ตัวงาน การพูดอะไรเสริม แทนที่การวิจารณ์ตัวงาน เพื่อให้เราเข้าใจเรื่องที่กำลังถกกันอยู่นั้นมากขึ้นก็เป็นการปริทัศน์อย่างหนึ่ง ผมเลือกความหมายนี้เพราะเห็นว่าน่าจะเป็นประโยชน์มากที่สุด โดยถือวิสาสะว่าท่านอาจารย์ไสรจักษ์เป็นผู้แสดงความเห็นก่อนว่าอะไรคืองานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ และเราจะได้อะไรดี ๆ ทางด้านนี้มาอย่างไร จากนั้นผมก็มาพูดเสริมต่อ ทั้งนี้ทั้งนั้นก็เพื่อช่วยกันเติมภาพของสิ่งที่เราต้องการหาให้สมบูรณ์มากขึ้น-ผู้เขียน

⁽¹⁾ Winston L. King, *In the Hope of Nibbana* (La Salle: Open Court, 1962).

⁽²⁾ Melford E. Spiro, *Buddhism and Society* (London: George, Allen and Unwin, 1971).

ของประเทศพม่าเมื่อราว 30 ปีที่แล้วเป็นสถานที่ศึกษาเก็บข้อมูล หนังสือสองเล่มนี้อ่านแล้วเราจะเข้าใจว่าชาวชนบทพม่ารู้สึกและปฏิบัติอย่างไรต่อพระพุทธศาสนาที่เขาเคารพนับถือ โดยที่ผู้เขียนทำหน้าที่เป็นผู้นำสิ่งที่ควรเล่ามาเล่าให้เราฟัง แจกแจงสิ่งที่ควรแจกแจงให้เราฟัง และทำหน้าที่สื่อสารสิ่งที่ควรสื่อสารอื่น ๆ ให้เราซึ่งไม่ได้มีโอกาสไปสัมผัสสังคมชนบทพม่าเหมือนท่านผู้เขียนได้รับทราบ ทั้งนี้เพื่อให้เราได้เกิด “ความเข้าใจ” ว่า อ้อที่ชาวพม่าเขาเชื่อและปฏิบัติเช่นนี้ก็เพราะเหตุนี้นะท่านผู้เขียนไม่สรุปอะไรทั้งนั้น ปล่อยให้ผู้อ่านสรุปเอง ที่ไม่สรุปผมตีความว่าเพราะท่านเห็นว่าการเข้าใจต่อเรื่องใด ๆ ก็ตามแต่ต้องออกมาจากข้างในของคนแต่ละคน เราเข้าใจแทนคนอื่นไม่ได้ วิธีการตามที่กล่าวมานี้ นักวิชาการด้านศาสนศึกษาในอเมริกาและแคนาดานิยมใช้มาก เพราะนักวิชาการในประเทศเหล่านี้ส่วนใหญ่ถือจารีตนี้ การศึกษาศาสนาเพื่อบอกว่าใครคิดผิดคิดถูกจึงไม่สู้ปรากฏในดินแดนเหล่านี้ ข้อนี้อาจพิจารณาได้ว่าไม่ใช่เพราะนักวิชาการเหล่านี้ต้องการเลี่ยงปัญหา แต่ปัญหาว่าใครผิดใครถูกจะค่อย ๆ หมดความสำคัญลงถ้าเราเข้าใจกันและกันมากขึ้น นักวิชาการด้านพุทธศาสนศึกษาบางคนในกลุ่มนี้เดินทางไปศึกษาสังคมพุทธในหลายแห่ง โดยที่แต่ละแห่งก็ต่างความคิดต่างวัฒนธรรม การที่ท่านผู้ศึกษาเข้าใจว่าทำไมแต่ละสังคมจึงคิดไม่เหมือนกันน่าจะเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ท่านไม่เห็นว่าการศึกษาเพื่อหามาตรฐานทางศีลธรรมชนิดที่ถูกต้องตามพระพุทธประสงค์เป็นเรื่องสำคัญ

เป้าหมายของการศึกษาในข้อสองคนมักนึกถึงวิทยาศาสตร์ ข้อเท็จจริงในที่นี้หากกล่าวอย่างไม่คิดอะไรมากนักก็พอเข้าใจได้ว่าหมายถึงสิ่งที่ฝรั่งเรียกว่า “Facts” ยกตัวอย่างเช่น น้ำที่เราดื่มมันสีใส ๆ เป็นของเหลว นักวิทยาศาสตร์ตั้งสมมติฐานว่าสิ่งที่ปรากฏแก่การรับรู้ของเราอาจไม่ใช่ข้อเท็จจริงก็ได้ ความคิดนี้พอเอามาใช้มองเรื่องน้ำก็ก่อให้เกิดความพยายามที่จะหาข้อเท็จจริงเกี่ยวกับน้ำ ตามหลักวิชาเคมีสมัยใหม่ เราเชื่อกันว่าน้ำนั้นประกอบขึ้นจากธาตุสองธาตุ เขียนเป็นภาษาเคมีว่า H_2O อาจเป็นไปได้ว่าในอนาคตอาจมีการแยกน้ำแล้วพบต่อไปอีกว่าสามารถแยกไปได้มากกว่าที่เห็นอยู่เวลานี้ ข้อค้นพบนั้นก็กลายเป็น “ข้อเท็จจริง” อันใหม่เกี่ยวกับน้ำ ว่ากันว่า “ข้อเท็จจริงในทางวิทยาศาสตร์” นั้นเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ แต่ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงอย่างไร เป้าหมายของวิทยาศาสตร์ก็ยังคงที่ คือวิทยาศาสตร์จะไล่หา “Facts” ที่ซ่อนอยู่ในความมืดของธรรมชาติต่อไป เป้าหมายประการที่สามนั้นคนมักนึกถึงวิชาปรัชญากับศาสนา ปรัชญานั้นก่อตัวมาจากความสนใจของคนโบราณบางคนที่ยอยากจะทะลุผ่านสิ่งที่ตาธรรมตามองเห็น หูธรรมตาได้ยิน เป็นต้น ไปยังภาวะที่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง มองจากแง่นี้ปรัชญาอาจจะใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ที่กล่าวมาข้างต้น จะต่างกันอยู่บ้างก็ตรงที่สิ่งที่นักปรัชญาสนใจในฐานะเป้าหมายของการศึกษานั้นไม่ใช่ข้อเท็จจริง (facts) หากแต่คือความจริง (truths) สิ่งที่เรียกว่าข้อเท็จจริงนั้นไม่สู้จะมีเสน่ห์นักสำหรับนักปรัชญา ด้วยว่าสิ่งเหล่านี้เพียงแต่ใช้ตาหูฟังก็เข้าถึงได้แล้ว สิ่งที่เรียกว่าความจริงนั้นเป็นอะไร

บางอย่างที่เร้นลับ งดงาม ซึ่งเมื่อเข้าถึงแล้วจะช่วยเปิดดวงตาแห่งปัญญาของเราให้ขยายกว้างออกไป ศาสนานั้นใกล้เคียงกับปรัชญาตรงที่สนใจความจริงเช่นกัน แต่ต่างกันตรงที่ความจริงที่ปรัชญาสนใจนั้นกว้างกว่าที่ศาสนาสนใจ ศาสนาสนใจเฉพาะความจริงที่สัมพันธ์กับความดีงาม หลักอริยสัจของพุทธศาสนานั้นชื่อก็บอกอยู่แล้วว่าได้แก่ “ความจริงอันประเสริฐ” ประเสริฐในที่นี้พุทธศาสนานามายความว่าช่วยให้เรามีชีวิตที่สูงส่งดีงาม ความจริงบางอย่างที่ปรัชญาอ้างว่าตนค้นพบนั้นอาจไม่เกี่ยวกับการช่วยยกระดับชีวิตของเราให้สูงส่งเลยก็ได้

เป้าหมายของการศึกษาสามประการที่กล่าวมาข้างต้น สองประการหลังเคยมีบทบาท (และอาจจะยังมีบทบาทอยู่) ในฐานะสิ่งที่ถูกใช้เพื่อแบ่งแยกความแตกต่างระหว่างงานวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ กล่าวคือ มีผู้เสนอว่า เป้าหมายของงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์คือข้อเท็จจริง ส่วนเป้าหมายของงานวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์คือความจริง การแบ่งโดยอาศัยเกณฑ์เรื่องข้อเท็จจริงและความจริงนี้ผมคิดว่าเกิดขึ้นจริงในวงวิชาการสายมนุษยศาสตร์ และน่าสังเกตว่าผู้ที่บอกว่าอะไรคือความแตกต่างระหว่างงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ข้างต้นมักเป็นคนในวงการมนุษยศาสตร์ ในขณะที่ผู้อยู่ในวงการวิทยาศาสตร์กับสังคมศาสตร์ไม่สู้จะถามคำถามนี้ อาจเป็นเพราะว่าเป้าหมายของการวิจัยในสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ค่อนข้างชัดเจนแล้วว่าเป็นการหาข้อเท็จจริง ในขณะที่ในทางมนุษยศาสตร์เป้าหมายที่ว่ามันไม่ได้ชัดเจนมาก เมื่อไม่ชัดเจนมากก็มีคนทำต่างกัน บางทีเราก็พบว่างานวิจัยทางมนุษยศาสตร์บางแขนงไปเล่นกับเรื่องข้อเท็จจริง เลยกลายเป็นปัญหาให้นักมนุษยศาสตร์บางท่านสงสัยและกังวลว่าเรากำลังทำสิ่งที่อยู่นอกกรอบของมนุษยศาสตร์หรือไม่

ก่อนที่จะพิจารณาประเด็นว่าอะไรควรถือว่าเป็นเป้าหมายของงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ ผมคิดว่ามีปัญหาที่เราต้องระจางให้กระจ่างก่อนคือ อะไรคือมนุษยศาสตร์ คำตอบอาจมีได้สองอย่าง อย่างแรกคือตอบโดยดูว่าเราใช้คำนี้ในความหมายอย่างไร วิธีง่าย ๆ ในการหาความหมายของคำว่ามนุษยศาสตร์ก็คือพลิกดูเอกสารเกี่ยวกับคณะทางด้านมนุษยศาสตร์ในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ แล้วดูว่าภายในคณะที่เวลานั้นเขาสอนอะไรบ้าง ที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเป็นคณะทางด้านมนุษยศาสตร์นั้น เราสอน 7 เรื่องหลัก ๆ คือ (1) ปรัชญาและศาสนา (2) ประวัติศาสตร์ (3) ภูมิศาสตร์ (4) ภาษาศาสตร์ (5) บรรณารักษศาสตร์ (6) วรรณคดี และ (๗) ภาษาเช่นภาษาอังกฤษ จีน ญี่ปุ่น ไทย ถ้าไม่ดูแบบนี้ก็ต้องดูอีกแบบหนึ่งคือ หากความหมายที่ควรจะเป็นของคำว่ามนุษยศาสตร์ เวลาที่ผมเห็นมีคนบ่นมากขึ้นว่าบางสาขาในคณะอักษรศาสตร์นั้นไม่ควรจัดรวมอยู่ในสายมนุษยศาสตร์ เช่นประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ภาษาศาสตร์ บรรณารักษศาสตร์ และภาษา จะเห็นว่าถ้าใช้เกณฑ์นี้จับ ก็จะไม่เหลือเพียงปรัชญา ศาสนา และวรรณคดีเท่านั้นที่สมควรจัดว่าเป็นมนุษยศาสตร์

สำหรับผม การแบ่งว่าอะไรควรจัดอยู่ในความรู้ประเภทที่เรียกว่ามนุษยศาสตร์ไม่ใช่ปัญหาสำคัญเท่ากับท่าทีที่เราพึงมีต่อทิศทางการค้นคว้าวิจัยที่กระทำภายในศาสตร์ที่เราตกลงเรียกกันว่ามนุษยศาสตร์ โดยที่การตกลงนี้จะเอาเกณฑ์อย่างไม่เคร่งครัดเช่นเกณฑ์คือมนุษยศาสตร์ตามที่ใช้กันอยู่ หรือเกณฑ์ที่เคร่งครัดอันหมายถึงการตั้งคำถามกันจริง ๆ ว่าอะไรควรจัดว่าเป็นมนุษยศาสตร์ก็ได้ แต่เกณฑ์ทั้งสองแบบนี้จะให้ผลที่แตกต่างกัน เกณฑ์อันเคร่งครัดที่ทอนมนุษยศาสตร์ลงเหลือเพียงปรัชญา ศาสนา และวรรณคดี อาจทำให้การค้นคว้าวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์เน้นไปที่การค้นหาคำความจริงเป็นใหญ่ ในขณะที่เกณฑ์แบบไม่เคร่งครัดอาจยอมให้งานวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์บางสายมุ่งไปที่การเก็บข้อเท็จจริงอย่างวิทยาศาสตร์ก็ได้ ตัวอย่างก็เช่นงานวิจัยทางด้านภาษาศาสตร์ ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ที่ทำกันในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ เป็นต้น

จะอย่างไรก็ตาม แม้จะใช้คำว่ามนุษยศาสตร์อย่างเคร่งครัดแล้ว ผมก็ยังเห็นว่าอาจเป็นไปได้ที่งานค้นคว้าวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์ที่กระทำในขอบเขตวิชาปรัชญา ศาสนา และวรรณคดีบางชิ้นก็อาจเล็งไปที่การค้นหาคำข้อเท็จจริงมากกว่าความจริงได้ ตัวอย่างเช่นงานวิจัยทางด้านจริยศาสตร์-ศึกษาของมหาวิทยาลัยมหิดลที่แม้จะจัดอยู่ในประเภทงานทางปรัชญา ก็อนุโลมให้มีการศึกษาปรากฏการณ์ทางด้านจริยธรรมของผู้คนในสังคมทำนองเดียวกับที่กระทำกันในทางสังคมศาสตร์ได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ผมคิดว่าเกณฑ์ที่ยืดหยุ่นน่าจะเป็นผลดีแก่วงการวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์มากกว่า เพราะเกณฑ์ที่เคร่งครัดอาจก่อให้เกิดการปิดกั้นประโยชน์ที่สังคมจะได้รับในทางวิชาการด้านมนุษยศาสตร์นั้นนั่นเอง มีคนกล่าวไม่น้อยเลยว่าผลการศึกษาวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์มีความสัมพันธ์กับการนำไปใช้ในชีวิตจริงน้อยกว่าสายวิทยาศาสตร์และสังคมศาสตร์ เกณฑ์ที่เปิดกว้างเอาไว้หลวม ๆ ตามที่ผมเสนอนี้อาจช่วยแก้ปัญหาที่กล่าวมานี้ได้บ้างกระมัง

การมีเกณฑ์ตามที่กล่าวมาข้างต้นนี้ไม่ได้แปลว่านักวิจัยทางด้านมนุษยศาสตร์จะไม่ควรมี “ภาพในใจ” ที่ว่างานวิจัยทางด้านนี้ในเชิงอุดมคตินั้นเป็นอย่างไร ในบทความของท่านอาจารย์โสรัจจ์นั้นผมเข้าใจว่าสิ่งที่ท่านอาจารย์เสนอส่วนหนึ่งก็คือภาพในใจตามที่ท่านมองเห็น ภาพในใจดังกล่าวนี้อาจมีแตกต่างกันไปในแต่ละคน หรืออาจเป็นภาพรวมของวงการมนุษยศาสตร์ก็ได้ การมุ่งไปหาความจริงนั้นผมคิดว่าน่าจะเป็นภาพในใจที่ติดอยู่กับวงการมนุษยศาสตร์มายาวนานและคงจะติดอยู่ต่อไป จะอย่างไรก็ตาม ผมคิดว่า “ความจริง” ที่ดูจะผลานแน่นอนเป็นเนื้อเดียวกับมนุษยศาสตร์นี้ก็อาจมีประเด็นที่สามารถคิดต่อในเชิงรายละเอียดได้ไม่รู้จบสิ้นว่าหมายความว่าอย่างไร ต่อไปนี้ผมขอเสนอแนวคิดบางแง่มุมเกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าความจริงที่เรากำลังพิจารณากันอยู่

ปกติเมื่อกล่าวถึงความจริงในงานวิจัยด้านมนุษยศาสตร์ เรามักหมายถึงไปที่ผลการวิจัยมากกว่ากระบวนการในการทำวิจัย ศาสตราจารย์กอมบรีชกล่าวเอาไว้ในบทความเรื่อง “Buddhist Studies

in Britain”⁽³⁾ ว่าเป้าหมายของการศึกษาค้นคว้าหรือทำวิจัยในเรื่องใดก็ตามแต่ที่กระทำโดยนักวิชาการในมหาวิทยาลัยต้องมุ่งไปที่ “ความจริง” แต่ความจริงตามที่อาจารย์กอมบริชเข้าใจมีได้เป็นคุณสมบัติของคำตอบ หากแต่เป็นคุณสมบัติของตัวกระบวนการ ท่านได้ขยายความว่า ถ้าเราเข้าใจว่าความจริงเป็นคุณสมบัติของคำตอบ ก็อาจทำให้เราเข้าใจว่าผลของการศึกษาค้นคว้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ตนกระทำอาจเป็นสิ่งที่สิ้นสุดลงได้เพราะได้คำตอบที่สมบูรณ์แบบแล้ว ตรงกันข้าม ถ้าเราเข้าใจว่าความจริงในที่นี้เป็นคุณสมบัติของกระบวนการค้นคว้าวิจัย เราก็จะรู้สึกคำตอบที่จะได้มาจากงานวิจัยนั้นเป็นสิ่งที่ไม่อาจจะมีวันสิ้นสุดในตัวเอง ผลของการวิจัยตามที่คณะของท่านอาจารย์กอมบริชเป็นสิ่งที่นักวิชาการผู้ทำการค้นคว้าวิจัยควรมองอย่างถ่อมตนว่าเป็นสิ่งที่แม้จะผ่านกระบวนการค้นคว้าอย่างรอบคอบ รอบด้าน และอดทนอย่างยิ่งแล้ว ก็ยังอาจผิดได้กระบวนการทำวิจัยบนพื้นฐานของความอ่อนน้อมถ่อมตน อดทนต่อความยาวนานของเวลาและความยากลำบากที่จะได้ผลงานออกมา คือสิ่งที่สะท้อนความจริง และความจริงในความหมายนี้อาจารย์กอมบริชเห็นว่าเป็นสิ่งที่ต้องสนับสนุนให้เกิดในงานวิจัย

สิ่งที่ท่านอาจารย์กอมบริชเสนอตามความเห็นของผมน่าจะช่วยให้เรามองเห็นหนทางที่จะแสวงหา “ปรัชญา” ว่าด้วยการวิจัยทางมนุษยศาสตร์ที่เรากำลังพิจารณากันอยู่นี้ได้ อันที่จริงข้อคิดของอาจารย์กอมบริชนี้ผมคิดว่าสามารถใช้ได้กับงานวิจัยทุกแขนง กล่าวคือไม่ว่าเราจะทำวิจัยทางวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ หรือว่ามนุษยศาสตร์ สิ่งที่เราควรตระหนักก็คือสิ่งที่ค้นพบในฐานะผลของการวิจัยอาจผิดได้ เราจึงไม่ควรเข้าใจว่านั่นคือความจริงสุดท้ายแล้ว พร้อมกันนี้เราก็ควรให้ความสนใจตัวกระบวนการในฐานะสิ่งที่สะท้อนความจริงว่าอาจมีความหมายมากกว่าตัวผลงานเสียด้วยซ้ำ ผมเคยได้ยินใครบางคนในวงการปรัชญาพูดว่า งานวิจัยสำคัญที่การถาม ไม่ใช่การได้มาซึ่งคำตอบ บางทีการรู้จักอดทนไม่ผลิผลลามตอบอะไรออกไปง่าย ๆ ก็เป็นคุณสมบัติที่สะท้อนความเป็นนักวิจัยที่ดี ถ้านี่คือ “ความจริง” เราจะเห็นว่าความจริงที่เราเรียกร้องหาในการศึกษาค้นคว้าไม่ว่าจะในทางใดก็ตามแต่เป็นสิ่งที่มีความหมายกว้าง ซึ่งท้ายที่สุดแล้วก็อาจกล่าวรวบลงให้คลุมสองเรื่องหลัก ๆ คือ (1) ผลการศึกษาวิจัย (2) กระบวนการวิจัยซึ่งผู้วิจัยเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญ

ถึงตรงนี้สิ่งที่ผมต้องการเสนอก็คือ นิยามที่เราเคยให้มาเพื่อแยกแยะอะไรคืองานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์นั้นควรพิจารณาว่าเป็น “นิยามเชิงปฏิบัติการ” อันหมายถึงว่า เรานิยามอย่างนี้เพื่อแบ่งงานกันทำอย่างแข็ง ๆ ในตอนต้น แต่อาจยืดหยุ่นได้ในกรณีพิเศษบางกรณี เพื่อไม่ให้ทำงานซ้ำซ้อนกันเท่านั้น ไม่ใช่ให้นิยามเพื่อประเมินว่า งานนี้ “ควรถูกคัดออก”

⁽³⁾ Richard Gombrich, “Buddhist Studies in Britian,” in Donald K. Swearer and Somporn Promta, eds., *The State of Buddhist Studies in the World 1972-1999* (Bangkok: Chulalongkorn Center for Buddhist Studies, 2000).

จากวงการของพวกเราหรือไม่ อาจารย์ไสรจักษ์นั้นเป็นนักปรัชญา แต่งานวิจัยบางชิ้นของท่านถูกวิพากษ์ว่าไม่ควรจัดว่าเป็นงานทางปรัชญา ผมคิดว่าความเห็นไม่ตรงกันนี้ส่วนหนึ่งอาจมาจากการที่เราไม่ได้ยึดนิยามเชิงปฏิบัติการตามที่ผมเสนอมาข้างต้นก็ได้ ผมหมายความว่า ในกรณีพิเศษบางกรณี นักมนุษยศาสตร์บางท่านอาจทำงานวิจัยที่ดูจะเป็นทางสังคมศาสตร์ (เช่นงานของท่านอาจารย์ไสรจักษ์บางชิ้นที่มีผู้เห็นว่าไม่ควรเรียกวางานทางปรัชญา) หรือทางอื่น ๆ สำหรับผม ถ้ามีคำอธิบายเพียงพอว่าทำไมท่านที่เป็นนักมนุษยศาสตร์จึงทำงานออกมาในลักษณะที่พิเศษเช่นนั้น (เช่นท่านอาจกล่าวว่านักสังคมศาสตร์ทั่วไปไม่สนใจหรือไม่เหมาะที่จะทำเรื่องนี้เท่ากับท่าน และเรื่องเช่นนี้เป็นเรื่องสำคัญที่วงวิชาการต้องการรู้หรือสาธารณชนจะได้ประโยชน์) ก็ไม่มีเหตุผลที่เราจะไม่ยอมรับ กล่าวง่าย ๆ คือผมเห็นว่าเราที่อยู่ในวงวิชาชีพทางด้านวิชาการย่อมรู้กันอยู่ว่าอะไรคืองานในสายงานของตน แต่ในบางกรณีเรื่องบางเรื่องเรียกร้องให้เราทำเลยไปจากสายงานของตน ด้วยเหตุผลหลายประการ ซึ่งท้ายที่สุดแล้วผลของการทำเลยขอบเขตของตนนั้นก็เป็ผลดีทั้งแก่วงวิชาการและสาธารณชน เราควรจะมีมาตรการสำหรับปกป้องนักวิชาการที่ตกอยู่ในเงื่อนไขที่ว่านี้ อย่างน้อยที่สุดก็ต้องมีมาตรการในการปกป้องท่านเหล่านี้จากการถูกคัดออกจากสายงานของตนในการประเมินผลงานทางวิชาการเพื่อให้คุณให้โทษ (เช่นการขอเลื่อนตำแหน่งทางวิชาการ เป็นต้น) โดยที่มาตรการที่ว่านี้ส่วนหนึ่งอาจได้มาโดยการใช้นิยามเชิงปฏิบัติการเป็นเกณฑ์ในการประเมินสิ่งที่เพื่อนพ้องในวงวิชาการด้วยกันกระทำตามที่ผมกล่าวมาข้างต้น

เมื่อผ่านนิยามเชิงปฏิบัติการมาแล้ว เราก็จะมาถึงนิยามอันเป็นหัวใจของงานวิจัยจริงๆ (ซึ่งอาจจะเรียกว่านิยามเชิงคุณภาพก็ได้) ซึ่งตรงนี้ผมคิดว่าสิ่งที่ท่านอาจารย์กอมบริชกล่าวมาข้างต้นสามารถเอามาประยุกต์ใช้ได้เหมาะสมเจาะ เมื่อผนวกสองเรื่องนี้เข้าด้วยกัน สิ่งที่ผมจินตนาการว่าจะเกิดในวงวิชาการก็คือ เราจะไม่ถือกันเคร่งครัดตายตัวอย่างแข็งปั้งว่าจะต้องมีเส้นแบ่งระหว่างงานวิจัยทางมนุษยศาสตร์ วิทยาศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ชนิดที่ถ้าใครไม่ทำตามเกณฑ์ที่ว่านี้ เราจะคัดออก แต่เราจะไปดูที่เนื้องานเป็นหลักว่างานนั้นแสดงความรับผิดชอบ รอบคอบ อดทน อ่อนน้อมต่อมตคนที่รับว่าผลการศึกษาแม้จะผ่านกระบวนการที่เหน็ดเหนื่อยมาเพียงใดก็อาจจะยังไม่สมบูรณ์ อาจจะผิดได้ พลาดได้ ซึ่งทั้งหมดนี้ก็คือการไม่ให้ความสำคัญแก่ “ชื่อ” เท่ากับ “คุณภาพ” อย่างที่ไกวเล้งหรือใครสักคนกล่าวเอาไว้ว่า “สุราชั้นดีนั้นดูที่รส ไม่ได้ดูที่ไหสำหรับบรรจุ”